

## รูปแบบการศึกษาของไทยกับการส่งเสริมทางการเมืองเพื่อความเป็นพลเมืองใน ระบอบประชาธิปไตย

### Thailand's education model and the promotion of political education for democratic citizenship

ขวัญฤดี มีนันท์<sup>1</sup>

Khwanruedee meenun

#### บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจะศึกษาการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในสถานศึกษาเป็นสิ่งสำคัญ อาจกล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาเป็นจุดเริ่มต้นของการ สร้างความเป็นพลเมืองและเป็นกลไกสำคัญในการเตรียมพลเมืองให้เป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพในอนาคต การศึกษานับเป็นพื้นฐานของการสร้างคนและพัฒนา ประเทศ เพราะเป็นเครื่องมือในการสร้างคนให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศชาติและในการพัฒนาคนเพื่อให้เป็นกำลังในการพัฒนาประเทศจะต้องอาศัยการศึกษาด้านหน้าที่ และความเป็นพลเมืองในการเตรียมความพร้อมให้แก่เยาวชน ในประเทศนั้นๆ มีความรู้ ทักษะ มีจิตสำนึก และตระหนักในคุณค่า มีความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบต่อสมาชิกทางสังคมที่มีต่อรัฐ และมีความสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตย ประชาธิปไตยจะประสบความสำเร็จได้ไม่ใช่เพียงแต่มีรัฐธรรมนูญที่ดีเท่านั้น แต่ประชาชนจะต้องเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในสังคมต้อง เคารพสิทธิผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพกติกาในสังคม ดังนั้นการจัดการศึกษาเพื่อสร้าง ความเป็นพลเมืองให้เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลนั้นจึงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษา ครู คณาจารย์และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา จะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการ แนวคิดและยุทธศาสตร์ในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เพื่อที่จะช่วยกันสร้างคนไทยให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพและเป็นพลเมืองที่ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติต่อไป

**คำสำคัญ :** การศึกษา, การส่งเสริม, ความเป็นพลเมือง, ระบอบประชาธิปไตย

<sup>1</sup> วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้; School of Administrative Studies Maejo University

E-mail: khwanruedee280843@gmail.com

## Abstract

This study aims to study management of education for citizenship. Providing education to build citizenship in educational institutions is important. It can be said that educational management is the beginning of It builds citizenship and is a key mechanism in preparing citizens to become effective citizens of the future. Education is the basis for building people and developing a country because it is a tool for building people in line with the needs of the nation and in the development of people. In order to be a development force in the country, it has to be studied at the front. And citizenship to prepare young people In that country, the knowledge, skills, consciousness and values are accountable as citizens to reflect the roles, duties and responsibilities of social members towards the State. And is important to the development of democracy Democracy can be successful not only by having a good constitution. But people must be democratic citizens in society. Respect the rights of others Respect the difference Respect social rules Therefore, education management to create Citizenship for efficiency and effectiveness is therefore the duty of education administrators. School administrators, teachers, faculty members and people involved in education management Must have a good understanding of the principles Concepts and strategies in education management to build citizenship In order to help build Thai people to become quality citizens and citizens that benefit the nation in the future.

**Keywords :** Education, Promotion, Citizenship, Democracy

## บทนำ

การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน เป็นเครื่องมืออันสำคัญในการพัฒนา ความรู้ ความคิด ทักษะ ค่านิยมและคุณธรรมของบุคคล เพื่อให้เป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ ประสิทธิภาพต่อการพัฒนาประเทศและเพิ่มต้นทุนทางสังคมให้แก่ประเทศ การศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับการกล่อมเกล่า ทางสังคมและการเมือง ระบอบการเมืองที่ดีจำต้องอาศัยกระบวนการบ่มเพาะทางความคิด และต้องปฏิบัติตนให้มีความ เหมาะสมเป็นแบบอย่างที่ดีตามหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น การพัฒนาคนสู่ความเป็นพลเมืองที่ดี จำต้องใช้หรืออาศัยแนวทาง

การศึกษาเป็นกลไกหลักเพื่อพัฒนาความคิด ความเชื่อ อันนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในทางที่ถูกต้องเหมาะสมกับการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย อนึ่ง การพัฒนาคนโดยใช้ระบบการศึกษาถือเป็นการวางรากฐานอันสำคัญที่นำไปสู่การสร้างสังคมแห่งความสุขได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต การพัฒนาคนด้วยกลไกทางการศึกษามี หลายรูปแบบ เช่น การศึกษาในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย รูปแบบที่แตกต่างล้วนแต่มีเป้าหมายเดียวกัน คือ การยกระดับคุณภาพของคน (ทิพย์พาร ต้นติสุนทร, 2558) การทำความเข้าใจเรื่องความคิด คุณค่า อุดมการณ์ ประชาธิปไตย และความจำเป็นที่ต้องสร้างความเป็นพลเมืองให้สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย ในกระแสของการเรียกร้องการปฏิรูปการเมืองและการศึกษา จะช่วยให้เราได้เห็นสังคมและลักษณะของคนในระบอบประชาธิปไตยได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้การที่ประชาชนเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพแล้วย่อมส่งผลต่อการสร้างสรรค์สังคมที่มีคุณภาพ และนำไปสู่การพัฒนาให้เกิดรากฐานของสังคมที่เข้มแข็ง นับว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง หลายประเทศที่พัฒนาแล้วมีความตระหนักดีในเรื่องดังกล่าว จึงให้ความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาคนตั้งแต่ระดับเยาวชน และขับเคลื่อน การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (civic/citizenship education) (ดร.เลิศพร อุดมพงษ์, 2556) การให้ความสำคัญของการพัฒนาความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นสำหรับเยาวชนไทยนั้นก็มีมาอย่างต่อเนื่องเช่นกัน หลักฐานที่ประจักษ์ชัดสะท้อนได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ พระราชทานในโอกาสสำคัญหลายครั้ง อาทิ “...อนาคตของชาติทุกชาติย่อมขึ้นอยู่กับเด็ก เพราะเด็กก็คือผู้ใหญ่ในเวลาข้างหน้า ถ้าบุคคลได้รับการ อบรมบ่มนิสัย ให้เป็นพลเมืองดีอยู่ในศีลธรรม เคารพต่อบทกฎหมายของบ้านเมืองเสียตั้งแต่ยังเยาว์ เมื่อ เติบโตใหญ่ขึ้น พลเมืองของประเทศก็จะมีแต่คนดี และประเทศจะเจริญก้าวหน้าต่อไปได้ ก็โดยต้องมีพลเมืองดี ดังว่านี้...”

บทความนี้ผู้ เขียนได้นำเสนอประเด็นเกี่ยวกับลักษณะของ ความเป็นพลเมือง รูปแบบและแนวคิดในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองและเพื่อให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้บริหารการศึกษา ครูและผู้ที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาได้เข้าใจและเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองและผู้เขียนมีความหวังเป็นอย่างยิ่งว่าบทความนี้อาจเป็นหนึ่งช่องทางที่สามารถจุดประกายให้เห็นถึงการขัดเกลาทางสังคมเยาวชนเพื่อประชาธิปไตยที่มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลและกระแสของการสร้างความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นกับสังคมไทย

## เนื้อเรื่อง

### 1. ความหมายของความเป็นพลเมือง

คำว่า “พลเมือง” หลายคนอาจจะคุ้นเคยกันอยู่ แต่อาจจะไม่เข้าใจความหมายของคำว่า พลเมืองอย่างถ่องแท้ ดังนั้นผู้เขียนจึงทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของพลเมืองเพื่อสร้างความเข้าใจความหมายที่แท้จริงของ คำว่า “พลเมือง” ว่ามีความหมายว่าอย่างไร ศิลปชัย ชัยสลาตัน ได้กล่าวถึงความหมายของพลเมืองไว้ว่า พลเมือง หมายถึง พลละกำลังของประเทศ ซึ่งมีส่วนเป็นเจ้าของประเทศ หมายถึงประชาชนที่มีสัญชาติไทย มีสิทธิหน้าที่ เสรีภาพภายใต้กฎหมายไทย แตกต่างจากชาวต่างชาติที่เข้าเมืองมาเพื่อประกอบธุรกิจ เพื่อการท่องเที่ยวหรือหลบหนีเข้าเมือง บุคคลเหล่านี้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นการอยู่ชั่วคราวไม่ถือว่าเป็นพลเมืองของไทย และในความหมายตามราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ได้กล่าวไว้ว่า พลเมืองในภาษาไทยในความหมายที่ใช้กันทั่วไปตามพจนานุกรมจะเห็นได้จาก พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ได้ให้ความหมายของพลเมืองไว้ว่า “[พลละ-] น. ประชาชน, ราษฎร, ชาวประเทศ” หรือในพจนานุกรมของมติชนที่ได้ให้ความหมายไว้ว่า “น. ประชาชน, พลเมือง” หรือพจนานุกรมของบริษัทซีเอ็ดยูเคชั่นที่ได้ให้ความหมายไว้ว่า “น. ประชาชน, ราษฎร” จะเห็นได้ว่าความหมายตามพจนานุกรมของไทยนั้น พลเมืองมีความหมายเท่ากับคำว่าประชาชนเหมือนกันทั้งสามฉบับ โดยในพจนานุกรมมติชนได้ให้ความหมายว่า พลเมืองคือพลเมืองของเมืองเพิ่มเติมขึ้นมา ความหมายลักษณะนี้ทำให้เกิดข้อสังเกตได้ว่าหากเป็นผู้ที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในเมือง ก็คงจะไม่ใช่พลเมือง และอาจจะถามได้ต่อไปได้อีกว่าแล้วพลเมืองที่ว่าเป็นนี่คือพลเมืองของใครเพื่อไปทำอะไร

นอกจากความหมายตามพจนานุกรม พลเมืองยังถูกใช้ในเอกสารของทางราชการในความหมายที่ใกล้เคียงกัน กับในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ดังจะเห็นได้จากในเอกสารของสำนักงานเลขาธิการผู้แทนราษฎรได้ให้ (วนัส ปิยะกุลชัยเดช) ความหมายของราษฎร ประชาชน พลเมือง ตามพจนานุกรม ฉบับ อ. เปื้อง ณ นครดังนี้ โดย ราษฎร หมายถึง “ชาวเมือง ไม่ใช่เจ้า เป็นสามัญชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในรัฐ ให้นัยเชิง ‘ผู้ถูกปกครอง’ ประชาชน หมายถึง “คนของประเทศ บุคคลที่ถือสัญชาติและได้รับสิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ ให้ความหมายนัยเชิง ‘การมีสิทธิ’ และพลเมืองหมายถึง “กำลังของเมือง หรือกำลังของประเทศ” เป็นที่น่าสังเกตว่า เอกสารของสำนักงานเลขาธิการผู้แทนราษฎรได้จำแนกความแตกต่างระหว่างพลเมือง ประชาชนและราษฎรไว้เป็นลำดับขั้นโดยให้ค่า แก่การเป็นพลเมืองสูงที่สุดในแง่ของสิ่งที่ควรจะได้รับถึง ประชาชนรองลงมา และราษฎรมีค่าต่ำที่สุด หรือ ความหมายตามเอกสารของสำนักงาน

คณะกรรมการการเลือกตั้งที่ใช้ความหมายว่า “คนที่เป็นกำลังหรือเป็นอำนาจ ของประเทศ หรือ เป็นกำลังของบ้านเมือง ทั้งในทางเศรษฐกิจ การทหาร และอำนาจต่อรองกับประเทศอื่น

จากความหมายของความเป็นพลเมืองข้างต้น มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับพลเมืองใน ความหมายของพลังของเมืองหรือพลังของประเทศ และมีความหมายในทางที่เป็นบวกอย่างเห็นได้ ชัด กล่าวคือมีการยืนยันถึงสำนึกการเป็นพลเมืองที่สัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศ ยิ่งในกรณี รัฐมี สำนึกความเป็นพลเมืองเท่าไรยิ่งทำให้ ประเทศมีการพัฒนามากเท่านั้น นอกเหนือจากการพัฒนา ประเทศ สำนึกความเป็นพลเมืองจะสัมพันธ์กับการเป็น ประชาธิปไตยอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการ ผูกความเป็นพลเมืองดีเข้ากับการเป็นประชาธิปไตยที่

## 2. ลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง

ประเทศใดก็ตามที่มีพลเมืองดีเป็นจำนวนมาก ประเทศนั้นก็จะมีแต่ความสงบสุขและ เจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง พลเมืองที่ดีสมควรมีคุณลักษณะดังนี้เพื่อจะเป็นผู้ที่ทำประโยชน์ให้แก่ ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ

คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง (Civic Virtue) หมายถึง คุณลักษณะหรือคุณสมบัติ ที่แสดงให้เห็นถึงการมีจิตสำนึก การยึดถือคุณธรรมหรือจริยธรรม และมีการกระทำหรือพฤติกรรม ของความเป็นพลเมืองเพื่อสังคมส่วนรวม คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ของตนเอง ลักษณะของความเป็นพลเมืองมีผู้กล่าวไว้หลายท่าน ได้แก่ ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2553) ได้อธิบายถึง ลักษณะพลเมืองดี ในระบอบประชาธิปไตยว่าพลเมืองที่ดีจะปฏิบัติสละระบบอุปถัมภ์ และพลเมือง เหล่านี้จะรวมตัวกันกลายเป็นสังคมพลเมือง ที่ประชาชนใส่ใจในความเป็นไปและปัญหาของประเทศ จึงได้ สรุปลักษณะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยไว้ 6 ประการ ดังนี้ 1) มีอิสรภาพและพึ่งตนเอง ได้ 2) เห็นคนเท่าเทียมกัน 3) ยอมรับความแตกต่าง 4) เคารพสิทธิผู้อื่น 5) รับผิดชอบ ต่อสังคม 6) เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม และ พลเมืองดีมีหน้าที่ต้องสร้างความเจริญก้าวหน้า ให้แก่ตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ สำหรับ วรากรณ์ สามโกเศศ (2554) ได้กล่าวว่า ความเป็นพลเมือง ประกอบด้วย มีวัฒนธรรม ประชาธิปไตย เคารพกฎหมาย เคารพความเสมอภาค เคารพ สิทธิผู้อื่น เคารพและยอมรับความแตกต่าง ใช้สิทธิและเสรีภาพ อย่างมีความรับผิดชอบ ตระหนักและรับผิดชอบต่อตนเองและ สังคม ซึ่ง วิชัย ภูโยธิน, สุคนธ์ สนิธพานนท์, พิวรรษา นภารัตน์, และ ดิษยา กุศลฤกษ์รงค์ (2552) ได้กล่าวว่าพลเมืองดีถูกนำ มากำหนดในคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ในบริบทของสังคมที่ ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยไว้ดังนี้ 1) เคารพกฎหมาย บ้านเมืองและ ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับของสังคม 2) เป็นผู้มีความรับผิดชอบและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น 3) ยอมรับ มติเสียงส่วนใหญ่ 4) เป็นผู้มีความรักประชาธิปไตยและเห็น แก่ประโยชน์ส่วนรวม 5) เคารพใน

สิทธิเสรีภาพของผู้อื่น 6) มีความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม ชุมชน ประเทศชาติ 7) มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมือง การปกครอง 8) มีส่วนร่วม ในการป้องกัน แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม 9) มีคุณธรรมและ จริยธรรม ปฏิบัติตามหลักธรรม

จากการกล่าวถึงลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองข้างต้น สามารถสรุปคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ควร ส่งเสริมให้เกิดขึ้นกับประชาชนในชาติ ได้ดังนี้ ดังนี้ 1) เคารพกฎหมายและปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบ ข้อบังคับของสังคม 2) เป็นผู้ไม่มีเหตุผล และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น 3) ยอมรับมติของเสียงส่วนใหญ่ 4) เป็นผู้ที่มีน้ำใจประชาธิปไตย และเห็นแก่ประโยชน์ 5) เคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น 6) มีความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม ชุมชน ประเทศชาติ 7) มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมือง การปกครอง 8) มีส่วนร่วม ในการป้องกัน แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม 9) มีคุณธรรมและ จริยธรรม ปฏิบัติตามหลักธรรม

### 3. รูปแบบการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย มีจุดเริ่มต้นในสังคมตะวันตก โดยมีโครงสร้าง รูปแบบ หลักสูตร เนื้อหา กระบวนการและวิธีการจัดการศึกษาที่แตกต่างกันไปตามภูมิหลังและบริบทของแต่ละรัฐ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education) ถือเป็นเครื่องมือของรัฐในการสร้างพลเมืองให้มีคุณลักษณะตามที่รัฐต้องการ ส่วนการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย (Democratic Citizenship Education: DCE) เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในรัฐที่ปกครองตามระบอบประชาธิปไตยโดยมุ่งเน้นการพัฒนาประชาชนในรัฐให้มีความรู้ความเข้าใจหลักการพื้นฐานทั้งในมิติของวิถีชีวิต อุดมการณ์และรูปแบบทางการเมืองการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ตระหนักและมีทักษะเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของตนเองที่มีต่อชุมชนสังคมและรัฐด้วยความรับผิดชอบ ในลักษณะเข้าไปมีส่วนร่วมบนพื้นฐานของความมีเหตุผลมีวิจรรย์ญาณรู้เท่าทัน และมีความเชื่อค่านิยมทัศนคติในฐานะสมาชิกของสังคมประชาธิปไตยที่เป็นหุ้นส่วนการพัฒนาทุกมิติในฐานะเจ้าของสังคมที่สมัครใจเข้ามาผูกพันกันเป็นสมาชิกของสังคมร่วมกันสอดคล้องกับแนวคิดของทิพย์พพร ต้นดีสุนทร (2554) ที่มีความเห็นเช่นเดียวกันว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญทางการเมืองของรัฐที่จะต้องจัดขึ้นเพื่อออกแบบลักษณะพลเมืองของตนให้เข้ากับระบอบสังคม รัฐที่ปกครองในระบบเผด็จการจะมีลักษณะของการวางกฎระเบียบไว้เข้มงวดเคร่งครัดเพื่อให้พลเมืองปฏิบัติตามและเชื่อฟังก็จะมีวิธีการจัดการศึกษาในแบบหนึ่ง ขณะที่รัฐซึ่งปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยก็จะให้คุณค่าในเรื่องสิทธิเสรีภาพ เสมอภาคและการใช้เหตุผล

หลักการสำคัญของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะต้องมีการพัฒนารูปแบบการสอนให้แก่ นักเรียน ควรจะสอนในรูปแบบให้นักเรียนเข้าร่วมทำกิจกรรมและการลงมือปฏิบัติ หรือ การเรียนการสอนผ่าน กระบวนการคิดวิเคราะห์ ฝึกปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็น ความเชื่อมโยงที่มีนัยสำคัญมากขึ้น คือ ให้เน้นการมีส่วนร่วมว่าเราต่างเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาและต้องร่วมในการคลี่คลายแก้ไขปัญหา ทั้งนี้สำหรับกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวผู้สอนจะเป็นวิทยากรที่มีหน้าที่เชื่อมโยงการเรียนรู้กับประสบการณ์จริงทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียนเพื่อให้นักเรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจในความเป็นพลเมืองใน ระบอบประชาธิปไตย

รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองเป็นกระบวนการหนึ่งที่ช่วยให้เยาวชน ได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองเพื่อเตรียมตัวที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่เป็นพลเมืองดีของชาติในอนาคต สอดคล้องกับที่ ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2548) ได้กล่าวว่าการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เป็นการให้ นักเรียนได้มีเครื่องมือสำหรับเตรียมตัวเป็นพลเมืองดี เพื่อเตรียม ให้นักเรียนได้ มีบทบาท มีส่วนร่วมรับผิดชอบสังคมเมื่อเขาโตเป็น ผู้ใหญ่ สำหรับสำนักวิชาการและมาตรฐาน การศึกษา (2556) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นการพัฒนาศักยภาพประชาชนให้เป็น พลเมืองที่มีคุณภาพ มีความรู้ดี มีความรับผิดชอบ ตระหนักใน บทบาทหน้าที่ มีคุณลักษณะและมีส่วนร่วมใน การพัฒนาสังคม และประเทศชาติในฐานะที่เป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีประชาชน เป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครอง

จากการกล่าวถึงรูปแบบการศึกษา เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะต้องมีการพัฒนารูปแบบการสอน ให้แก่นักเรียน ควรจะสอนในรูปแบบให้นักเรียนเข้าร่วมทำกิจกรรมและการลงมือปฏิบัติจริง หรือ การเรียนการสอนผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ ฝึกปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นความเชื่อมโยงที่มีนัยสำคัญมากขึ้นให้เน้นการมีส่วนร่วมว่าเราต่างเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาและต้องร่วมในการคลี่คลาย แก้ไขปัญหาเพื่อให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้รูปแบบการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองยังเป็นกระบวนการหนึ่งที่ช่วยให้เยาวชนได้ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองเพื่อตระหนักและมีทักษะเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและ หน้าที่ของตนเองที่มีต่อชุมชนสังคมและรัฐด้วยความรับผิดชอบ เพื่อเตรียมตัวที่จะเป็นผู้ใหญ่ที่เป็น พลเมืองดีของชาติในอนาคต

#### 4. ความสำคัญของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

เนื่องจากพลเมืองเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม ดังนั้นการสร้างความเป็นพลเมือง จึงนับว่าเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการพัฒนาประเทศ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสังคมการเมือง

แบบประชาธิปไตยจะเห็นคุณค่าในการพัฒนาคนของรัฐให้มีคุณภาพ ตระหนักในสิทธิหน้าที่ความรับผิดชอบ มีคุณลักษณะในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตย เป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น (active citizen) และยังเป็นกระบวนการที่ช่วยให้เยาวชนได้เรียนรู้ทางการเมือง และแสดงออกถึงความเป็นพลเมืองในอนาคตอีกด้วย ถือว่าเป็นการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย (Democratic Citizenship Education)

ในปัจจุบันปัญหาของประเทศที่เกิดจากการไม่ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างกัน การชุมนุมทางการเมือง เมืองที่รุกรานสิทธิมนุษยชนหรือการเคลื่อนไหวทางการเมือง ของประชาชนที่นำไปสู่ความรุนแรงและความแตกแยก สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เน้นย้ำให้เห็นความสำคัญของการสร้างความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นกับประชาชน(สุทธิรักษ์ โรจนหัตถ์สิน,2560) ดังจะเห็นความสำคัญของการสร้างความเป็นพลเมืองที่มีผู้กล่าวไว้ดังนี้ ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2548) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความเป็นพลเมืองไว้ว่าทำให้ ประชาชนมีความสามารถที่มองปัญหาและแก้ปัญหาได้ในฐานะของคนในสังคมโลกาภิวัตน์มีความสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และบทบาทของตนเอง มีความสามารถที่จะเข้าใจยอมรับ และอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม มีความสามารถที่คิดในลักษณะวิพากษ์ วิจาร์ณ (critical way) และคิดอย่างเป็นระบบ มีเจตนารมณ์ที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งใดๆด้วยสันติวิธีมีเจตนารมณ์ที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและอุปนิสัยการบริโภคให้เอื้อต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การที่สมาชิกในสังคมรู้จักปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยย่อมเกิดผลดีต่อสังคมและประเทศและ Banks (1997) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการสร้างความเป็นพลเมืองไว้ว่าจะช่วยให้นักเรียนทุกคนได้รับความรู้ คุณค่าที่ ดีงามและทักษะในการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นที่หลากหลายเชื้อชาติ หลากหลายวัฒนธรรมและทำให้สามารถสร้างข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันเพื่อสร้างเป็นสังคมประเทศและโลกของคุณธรรมและความยุติธรรมความสำคัญของความเป็นพลเมืองทำให้สังคม และประเทศชาติมีการพัฒนาไปอย่างมั่นคง เกิดความรักความสามัคคีในหมู่คณะ สังคมมีความเป็นระเบียบสงบเรียบร้อย สังคมมีความเป็นธรรม สมาชิกทุกคนได้รับสิทธิเสรีภาพด้วยความ เสมอภาคเท่าเทียมกัน ทำให้สมาชิกมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีน้ำใจต่อกัน

จากประเด็นที่ได้กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพคนเพื่อการพัฒนาประเทศ ที่ครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยเฉพาะการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ต้องปลูกฝังเด็ก เยาวชน และประชาชนนับตั้งแต่เกิดจนตาย ให้เรื่องของความเป็นพลเมืองต้นรู้ทั้งในเรื่องของสิทธิและ หน้าที่ ความรับผิดชอบ มีจิตสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วน

ตน การมีส่วนร่วม มีทักษะ การคิดวิเคราะห์และ มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในการดำรงตนในวิถีประชาธิปไตย

## 5. แนวทางการจัดการรูปแบบการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การสร้างความเป็นพลเมืองที่ดีนั้นสามารถทำได้โดยให้เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ในฐานะพลเมือง และนำแนวคิดความเป็นพลเมืองดีมาใช้ในการดำรงชีวิตได้ ซึ่งการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองนั้นมีรากฐานความคิด มาจากแนวคิดพลเมืองที่สมบูรณ์ (perfect citizen concept) ธเนศวร์ เจริญเมือง (2548) การสร้างพลเมืองโดยใช้การศึกษานั้นได้ผนวกเข้าไป ในรัฐธรรมนูญ แผนการศึกษาชาติ มาตรฐานการศึกษาและ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานในรูปแบบของคุณลักษณะ อันพึงประสงค์ของผู้เรียน (ศักดิ์ชัย นิธิวุฒิวรรักษ์, 2548) นอกจากนี้ (วรการณ สามโกเศศ, 2554) ได้กล่าวถึง การให้การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองที่ควรมุ่งเน้น “ความเป็นประชาธิปไตย” ไม่ใช่การเรียนรู้ประชาธิปไตย ดังนั้นการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจึงไม่ใช่การสอนด้วยการบรรยายแต่ผู้สอนต้องพัฒนาการสอนในรูปแบบของ “กิจกรรม” และ “การลงมือปฏิบัติ” หรือใช้การเรียนรู้การสอนผ่านกระบวนการ “วิเคราะห์ ปฏิบัติ” เพื่อให้ผู้เรียนเห็นถึงความเชื่อมโยงที่มีนัยสำคัญมากขึ้นนอกจากนี้ผลการศึกษาดังกล่าวนี้อย่างสอดคล้องกับแนวคิดของ (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2551) เรื่องโรงเรียนกับการสร้างพลเมือง ที่ว่าโรงเรียนเป็นสถาบันกล่อมเกลาศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองที่สำคัญโดยความรู้สำหรับพลเมือง สามารถจัดการศึกษาได้ทั้งในโรงเรียนและนอกระบบการศึกษา

การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองเป็นหนึ่งในหน้าที่ของรัฐ ซึ่งได้ถูกระบุไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 80 ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาเพื่อให้คนไทย มีความเป็นพลเมือง ซึ่งสามารถสรุปได้ว่ารัฐต้องดำเนินการ จัดการศึกษาในทุกระดับและทุกรูปแบบให้สอดคล้องกับความ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกของความเป็นไทย มีระเบียบวินัย คำนึงถึงประโยชน์ ส่วนรวมและยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข แนวทางตามหลักการเรียนรู้การสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิด พุทธิพิสัย (Cognitive domain) ทักษะพิสัย (Psychomotor domain) และจิตพิสัย (Affective domain) การเรียนการสอนต้องมุ่งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอนใน 3 ประการ ดังนี้ 1. การสร้างให้เกิดความรู้ความเข้าใจ (Cognitive domain) และนำไปประยุกต์ใช้ได้ความรู้ที่สำคัญสำหรับพลเมือง (Civic knowledge) ได้แก่ 1) เนื้อหาความรู้ที่เป็นหลักและแนวคิดเรื่องระบบการปกครอง สถาบันทางการเมือง รัฐธรรมนูญ การออกกฎหมายและการกำหนดนโยบาย

หลักนิติธรรม หลักฉันทามติ หลักการจัดการความขัดแย้ง เป็นต้น ความรู้เหล่านั้นจะใช้เป็นหลักคิดในการจำแนกรูปแบบของ รัฐบาลแบบประชาธิปไตยกับแบบอื่น วิเคราะห์การใช้อำนาจและความสามารถของรัฐและความเข้าใจได้ ว่าประชาธิปไตยจะล้มเหลวหากรัฐบาลมีอำนาจมากเกินไปหรือน้อยเกินไป และไม่สนใจเสียงส่วนน้อย เป็นต้น 2) การสร้างทักษะในการเป็นพลเมือง (Psychomotor domain) คือมุ่งให้ผู้เรียนเกิดทักษะที่สำคัญ สำหรับพลเมือง (Civic skills) ความรู้ต้องได้รับการประยุกต์ใช้ให้เป็นผลต่อชีวิตของพลเมือง มีการพัฒนา ทักษะทางสติปัญญา (Intellectual skills) และทักษะการมีส่วนร่วม (Participatory skills) ที่ทำให้พลเมือง สามารถคิดและแสดงสิทธิของตน ดังนี้ ทักษะทางสติปัญญาจะทำให้พลเมืองสามารถคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลและข่าวสารอันเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะ ชีวิตส่วนรวมและประโยชน์ร่วมของชุมชน รัฐ และประเทศชาติ และสามารถตัดสินใจในประเด็นเหล่านั้นได้ การเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน ผู้เรียนต้องถูกท้าทายให้ใช้ความคิดและข่าวสาร ทั้งโดยปัจเจกบุคคลและร่วมกันคิด ทักษะการมีส่วนร่วมสามารถผลักดันให้พลเมืองมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ 3) การสร้างทัศนคติหรือเจตคติต่อประชาธิปไตย (Affective domain) ได้แก่ ผู้เรียนต้องเกิดความรู้สึก 12 ประการ ความเต็มใจและมีทัศนคติประชาธิปไตยต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นหรือเผชิญอยู่ เช่น เต็มใจในการเคารพกฎหมาย เห็นความสำคัญของความคิดเห็นที่แตกต่างและรับฟังอย่างเคารพในความเห็นต่างนั้นเชื่อมั่นในตนในฐานะเจ้าของอำนาจการ จิตพิสัยที่สำคัญคือ การมีคุณธรรมของพลเมือง (Civic virtue) ซึ่ง หมายถึงคุณลักษณะของบุคคลที่จะช่วยยกระดับและรักษาประชาธิปไตยให้ยั่งยืน ดังนั้นที่ว่าหากพลเมือง ต้องการความมั่นคงปลอดภัยของสิทธิของตนในระบอบประชาธิปไตยแล้ว พลเมืองต้องมีความรับผิดชอบ ต่อสิทธิเหล่านั้นด้วยการเคารพต่อสิทธิบุคคลอื่น ต้องกระทำหรือปฏิบัติการใดๆ ในการป้องกันสิทธิของตนเองและผู้อื่นจากการคุกคามของบุคคลอื่น ใช้สิทธิของตนในการทำให้ประชาธิปไตยทำงาน เช่น การใช้ สิทธิออกเสียง การใช้เสรีภาพในการพูดและแสดงออก การมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะต่างๆ การมีวินัย ในตนเอง การให้อภัย การเคารพศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ การทำหน้าที่ของตนอย่างเหมาะสม

แนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จริง จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมากที่สุด คือการสอนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เทคนิคการจัดการเรียนรู้เป็นไปอย่างหลากหลาย เน้นวิธีสอนเชิงรุกหรือการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมใน การลงมือปฏิบัติ (Active learning) เพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้และทักษะผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์และ ฝึกปฏิบัติบทบาทครูคือ ผู้ชี้แนะ สนับสนุนส่งเสริม อำนวยความสะดวกให้เกิดกิจกรรม สำหรับการประเมินผล เป็นการประเมินทั้งความรู้ทักษะ เจตคติและ

พฤติกรรม ตามหลักสูตรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีการกำหนดหลักสูตรชัดเจนในแต่ละระดับการศึกษา แต่ก็ยังไม่สามารถ ทำให้ผู้เรียนประยุกต์ความรู้ไปใช้ในชีวิตจริงเท่าที่ควร โดยเฉพาะความตระหนักในหน้าที่ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย การเคารพสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น และการมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง และสังคม เป็นต้น จุดเด่นมีการกำหนดหลักสูตรและวิชาเรียนไว้ชัดเจนที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ ทั้งการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ ข้อจำกัดยังขาดการติดตามประเมินผลความเป็นพลเมือง ของผู้เรียนที่ชัดเจน โดยเฉพาะการประพฤติปฏิบัติตนในฐานะของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยและ การมีส่วนร่วมในสังคมของประชาชนเป็นการเฉพาะ เพื่อการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมืองทั้งในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย ตลอดจนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองนับเป็นสิ่งสำคัญ การสร้างความเป็นพลเมืองที่ดีนั้น สามารถทำได้โดยให้เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ในฐานะพลเมืองการศึกษา เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองไม่ใช่แค่การสอนด้วยการบรรยายเพียงอย่างเดียวแต่ผู้สอนต้องพัฒนาการสอนในรูปแบบของ “กิจกรรม” และ “การลงมือปฏิบัติ” หรือใช้การเรียนการสอนผ่านกระบวนการ “วิเคราะห์ ปฏิบัติ” เพื่อให้ผู้เรียนเห็นถึงความเชื่อมโยงและได้ลงมือปฏิบัติจริง แนวทางการจัดการรูปแบบการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมความเป็นมนุษย์และการทำหน้าที่ของตนอย่างเหมาะสมสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

## สรุป

รูปแบบของการศึกษาก็เป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษา เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองประการหนึ่ง เป็นเหมือนกระบวนการกล่อมเกลางานสังคมผ่านระบบการศึกษาและประสบการณ์ในสถาบันการศึกษา ถือเป็นส่วนหนึ่งของ การปลูกฝังสำนึกความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย คือ การศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อมของประชาชนให้ตระหนักรู้ ถึงบทบาทของตนเองในฐานะสมาชิกของสังคมและพลเมืองของประเทศ ถือว่าเป็นการศึกษาเชิงการเมืองที่บ่มเพาะคุณค่า ความรู้ และทักษะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทาง การเมืองเป็นการสร้างเสริมคุณภาพของพลเมืองให้เป็นบุคคลที่ ต้องสามารถแสดงบทบาทตามหน้าที่ และความรับผิดชอบต่อ ตนเองต่อสังคมในระบอบประชาธิปไตย การศึกษาเพื่อความเป็น พลเมือง มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ระบอบประชาธิปไตย ด้วยกระบวนการบ่มเพาะความเป็นประชาธิปไตย ให้แก่ทุกคนในสังคม เนื่องจากประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครอง

ที่ทุกคนเป็นเจ้าของอำนาจและควรร่วมกันกำหนดทิศทางของสังคม การเสริมสร้างเพื่อความเป็นพลเมืองจะต้องให้ความสำคัญแก่ประชาชนในการแสดงออกการมีส่วนร่วมทางการเมือง และต้องให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในหลักการ กระบวนการทางประชาธิปไตยและการรู้เท่าทันการเมือง เพื่อให้ประชาชนสามารถพัฒนาทักษะในการมีส่วนร่วมทางการเมือง เข้าใจบทบาท สถานภาพ และความสำคัญของสถาบันทางการเมืองและเป็นบุคคลที่ตื่นรู้ทางการเมือง

## องค์ความรู้ที่ได้รับ

รูปแบบการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งปลูกฝังจิตสำนึก ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เป็นเหมือนแนวทางการจัดการศึกษา เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองและวางรากฐานการพัฒนาพลเมืองของประเทศ โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจสร้างทักษะในการเป็นพลเมือง และสร้างทัศนคติหรือเจตคติที่ดีต่อประชาธิปไตย โดยใช้รูปแบบการจัดการศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และทักษะผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์โดยตรง นอกจากนี้การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง มีความสำคัญต่อสังคมและประเทศชาติเป็นอย่างมากเพราะพลเมืองเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้สังคมและประเทศชาติเจริญก้าวหน้า ฉะนั้น ถ้าพลเมืองส่วนใหญ่ของสังคมเป็นพลเมืองดี ย่อมทำให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าและพัฒนาได้อย่างยั่งยืนต่อไป

## เอกสารอ้างอิง

- กิจฐเขต ไกรवास,อนุจิตร ชินสาร,เฉลิม เกิดโมลี,สกุล วงษ์กาฬสินธุ์,ชัยวัฒน์ รุ่งเล็กและอาภาภรณ์ สุขหอม. (2561). รูปแบบการให้การศึกษาทางการเมืองเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. วารสารชุมชนวิจัย. 12(1), 228-244.
- จิรพงศ์ มหาพจน์และเบญจวรรณ บุญโทแสง. สถาบันการศึกษากับการขัดเกลาทางสังคมที่มีต่อเยาวชนเพื่อความเป็นประชาธิปไตย. วารสารสังคมศาสตร์ นิติรัฐศาสตร์. 1(1), 187-208.
- บริษัทซีเอ็ดยูเคชั่น, พจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัยและสมบูรณ์(กรุงเทพฯ: บริษัท, 2552), 752
- ปรีดี ประทุมสุรวรรณ์. (2562). การศึกษาเพื่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองโลก : การเรียนรู้แบบบูรณาการสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน. วารสารการบริหารและนวัตกรรมการศึกษา. 90-103.
- ประหยัด พิมพา. (2561). การศึกษาไทยในปัจจุบัน. วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอริยธิด. 7(1), 242-249.

- ปณฺ เทพนรินทร์. (2562). ระบบคิดเชิงเหตุผลของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในสังคมไทย. วารสารการเมือง การบริหารและกฎหมาย. 12(1), 93-17.
- พฤกษา เครือแสง. (2558). คุณภาพการศึกษาไทย กับมาตรฐานการบริการสาธารณะของรัฐ. วารสารนักบริหาร. 35(2), 46-60.
- ไพบุลย์ ช่างเรียน, ประดิษฐ์ ตีวัฒนกุล, ดิน ปรัชญและณัฐวุฒิ บึงจันทร์. (2563). รูปแบบความสัมพันธ์ความไว้วางใจและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของสังคมไทย. วารสารรัชต์ภาคย์. 14(35), 261-274.
- มานิตตา ช่างไชย. (2559). ความเป็นพลเมืองกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทย. สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), 817. 14 บริษัทมติชน, พจนานุกรม ฉบับมติชน (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547),
- วิวัฒน์ หล่มศรี, ภาณุวัฒน์ รักติวงศ์. รูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองตามระบอบ ประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2563, จาก <http://www.fpps.or.th/>
- ศิลปชัย ชัยสถาตัน, นายสมชาย สิงห์ไชย และนายธีรชัย ภูบาลชื่น. ความหมายของพลเมือง. สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2563, จาก <https://sites.google.com/site/khwampenphlmeuxngkxhm>
- สมชาย แสงวงการ. (2554). สร้างความเป็นพลเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตย. หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย วิทยาลัยรัฐธรรมนุญ.
- สมฤดี พลวุฒิไธทย. (2561). การพัฒนาการบริหารระบบการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดีวิถีประชาธิปไตย. วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร. 9(1), 264-273.
- สุทธิรักษ์ โรจนหัสติน, เรชา ชูสุวรรณ, และ เอกรินทร์ สังข์ทอง.(2560).หลักคิดสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง. วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 28(1), 207-217.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2556), 12.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย, 14-17.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, คู่มือพลเมืองดีวิถีประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2558), 12.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. การศึกษากับการพัฒนาประชาธิปไตย. (20 มกราคม 2550)

สืบค้นเมื่อ 17 กันยายน 2563, จาก

<http://www.onec.go.th/Act/democ/content.htm>

อัจฉรา อยู่ทศศิริกุล. (2561). การศึกษาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยของนักเรียน มัธยมศึกษา. ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษาแผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Thitima Metta. ความสำคัญของพลเมืองดี. สืบค้นเมื่อ 7 กันยายน 2563, จาก

<https://sites.google.com>